

Поліна Яницька

ЛОГИШИНСЬКА ІКОНА БОЖОЇ МАТЕРІ “КОРОЛЕВА ПОЛІССЯ” В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО СТАНКОВОГО ЖИВОПИСУ БІЛОРУСІ XVII–XVIII ст.

У самому серці білоруського Полісся, неподалік Пінська, розташований Логишин – невелике містечко, що відоме своєю іконою Матері Божої “Королеви Полісся”. Вкритий позолоченою ризою, образ є центральним у головному вівтарі Петропавлівського костелу. Проте, попри великий інтерес до цього образу, комплексного мистецтвознавчого дослідження ікони досі здійснено не було.

Образ “Королеви Полісся” є цікавим прикладом гармонійного поєднання західних та східних традицій у живописному втіленні Матері Божої. Сама побудова образу з тричвертним розворотом фігури Марії з Немовлям на руках нагадує візантійську іконописну традицію, але композиція містить також і юного Йоанна Хрестителя, який протягує Христу блюдо з гронами винограду. У західноєвропейському мистецтві подібні сюжетні лінії відносять до типу “Святе Сімейство”. Своїми витоками вони сягають “Роздумів про життя Христа”, які приписують святому Бонавентурі (або групі середньовічних авторів, що їх називають Псевдо-Бонавентурою). І хоча розповідь не знаходить свого підтвердження у біблейських або євангельських писаннях, вона стає популярною в мистецтві Західної Європи доби Відродження, надаючи митцям можливість живописати дитинство Спасителя та Його оточення в юні роки¹. Глибоке символічне значення несе в собі зображення прийняття маленьким Христом грон винограду на блюді, яке подає Йоанн Хреститель. Виноград ототожнюється з таїнством Євхаристії та нагадує про жертвовність Спасителя². Погляд Немовляти спрямований прямо на глядача, і це композиційне рішення надає твору особливої виразності.

Але цей чудовий образ певний час був прихований під пізніми записами і лише відносно нещодавно дослідники отримали змогу побачити оригінальний твір, що пов’язане з реставрацією ікони. У 1983 р., тоді ще ксьондз Пінського костелу, а в подальшому – кардинал Казимир

¹ Дж. Холл, *Словарь сюжетов и символов в искусстве*, пер. А.Е. Майкапара, Москва 1996, с. 204, 270.

² *Ibid.*, с. 197.

Мал. 1. Логишинська ікона Мати Божа “Королева Полісся”

Свьонтек (1914–2011), звернувся до фахівців-реставраторів за консультацією щодо стану збереженості твору. Попередній огляд ікони показав, що пам’ятка потребує термінової реставрації, тому за першої ж нагоди має бути передана до реставраційних майстерень.

Однак це відбулось лише у 1996 р., коли його святість кардинал особисто привіз Логишинський образ до Мінська, де, після його благословення, до праці став художник-реставратор А. Шпунт. І вже 10 травня 1997 р. в Логишині в діоцезіальному санктуарії Матері Божої відбулись урочистості з нагоди коронації оновленого образу³.

Реставраційні роботи та пов'язані з ними фізико-хімічні дослідження надали до рук вчених важливу інформацію, яка дозволила всебічно висвітлити історію цього образу Божої Матері.

На момент надходження до реставраційних майстерень ікона мала такий вигляд:

“Образ Матері Божої з немовлям Ісусом та Йоанном Хрестителем прикрашений шатами, що датується 1663 р. Шати виконані з низькопробного позолоченого срібла, складаються з шести великих фрагментів, чотирьох кутів та кромek. Шати неодноразово лагодилися, втрачені деталі доповнювались (фон, головний убір – пізні доповнення взамін втрачених деталей). Стан чеканних шат у цілому задовільний: невеликі прориви металу, кути та краї потребують укріплення. По всій поверхні шат прориви від численних цвяхів, якими її кріпили.

У результаті видалення шат відкрився живопис на полотні. Воно дубльоване на полотно високосмоляною мастикою, до дошки не кріпиться.

Живопис поновлювався неодноразово. У 1939 році – непрофесійно, малярно. Тоді ж була виготовлена дерев'яна основа. Роботи виконував мешканець Логишина та завірив це написом на дошці.

Запис виконаний маслом по клейокрейдяному ґрунту, нанесеному в місцях втрат ґрунту з живописом⁴.

Реставраційні роботи передбачали виконання таких заходів, як: 1) укріплення ґрунту та фарбового шару; 2) видалення пізніх записів; 3) підведення ґрунту в місцях втрат живопису; 4) відновлення та реконструкція живопису⁵. В процесі виконання реставрації нашарування 1939 р. були зняті, після чого з'ясувалось, що від первісного фарбового шару залишилось лише 10–15%,

“тим не менше, збережені фрагменти, малюнок чеканних шат дозволили відтворити образ. Відтворення велось на підставі колориту збережених фрагментів та логіки побудови малюнка по залишках фарбового шару живопису⁶.”

³ *Дзяццязяльны санктуарый Маці Божай у Лагішыне*, [електронний ресурс], режим доступу: <http://catholic.by/2/belarus/sanctuarium/100260-lagishyn.html#http://catholic.by/2/belarus/sanctuarium/100260-lagishyn.html>.

⁴ *Реставрація образу Матері Божьей Логишинской, Королевы Полесья*, Минск 1996, особистий архів художника-реставратора А. Шпунта.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

*Мал. 2. Логишинська ікона Мати Божа “Королева Полісся”.
Вигляд до реставрації*

Мал. 3. Логишинська ікона Мати Божа “Королева Полісся”.
У процесі реставрації. Видалення пізнішого олійного живопису

Мал. 4. Логишинська ікона Мати Божа “Королева Полісся”.
У процесі реставрації. Видалення пізнішого олійного живопису

Мал. 5. Логишинська ікона Мати Божа “Королева Полісся”.
Вигляд на завершальному етапі процесу реставрації.

Цікаві результати дало фізико-хімічне дослідження ікони, що проводилось у лабораторії фізико-хімічних методів дослідження Білоруського реставраційно-проектного інституту з метою техніко-технологічної експертизи твору. Були взяті чотири мікропроби живопису, які дослідили крапельним мікрохімічним та палеографічними методами, а також був зроблений мікрозондовий аналіз на приладі РЭМ-100У. Завдяки проведеним дослідженням дійшли таких висновків:

“Ікона на полотні “Богоматір” поновлювалась та реставрувалась. У результаті проведених робіт (1939 р.) живопис був переведений на нове полотно з використанням воскомалярної мастики, укріплений, були виконані тонування та, можливо, реконструкція живопису.

Вивчення відібраних мікропроб показало, що твір поновлювався не лише 1939 року, але і раніше. На це вказує неоднорідність фарбових шарів по периметру зразка – наявні вставки іншого кольору та хімічного складу.

Живопис виконаний по чорному ґрунту, товщиною 0,3–0,5 мм. Як наповнювач ґрунту використовувалось деревне вугілля, коричневий залізомісткий пігмент, свинцеві білила, крейда; також були виявлені кварцеві зерна. В’язуче ґрунту – олія, можливо з додаванням клею. На ґрунт наносився тонкий шар білої масляної імприматури (товщиною 0,05 мм), що складався зі свинцевих білил. Чорний колір ґрунту, просвічуючись крізь тонку білу імприматуру, а також крізь тонкі фарбові шари, багато в чому визначав загальну тональність твору.

Техніка письма – олійна. Майстер використовував такі пігменти – зелений мідемісткий, свинцевий сурик, червоний та коричневий залізомісткий, деревне вугілля; для розбілювання – свинцеві білила. Також виявлені берлінська лазур, сажа.

Техніко-технологічні особливості цього твору (кольоровий ґрунт, біла тонка імприматура, тонкі фарбові (живописні) шари, застосування великодисперсних пігментів) дозволяють датувати написання ікони XVII – початком XVIII ст. Встановлені берлінська лазур та сажа відносяться до одного з найбільш пізніх поновлень картини. Слід також підкреслити, що автор “Богоматері” був добре ознайомлений з прийомами письма західноєвропейських живописців”⁷.

Отже, результати досліджень та візуальний аналіз твору дозволяють говорити про ймовірну належність його автора до європейської художньої традиції. Про це свідчить і живописне моделювання об’ємів, і чітка врівноважена композиція логишинського образу. Щоправда манера, в якій виконано образ юного Йоанна Хрестителя, дещо не відповідає

---

⁷ *Результаты физико-химических исследований живописи на холсте образа Матери Божьей Логийшинской, Реставрация образа Матери Божьей Логийшинской...*

майстерності, з якою виконані образи Марії та Немовляти. Враховуючи, що збереженість первісного живопису складає 10–15%, сьогодні складно встановити, чи одна рука писала цю ікону, чи майстру допомагав учень.

Цей образ Матері Божої з’явився в Логишині у той період, коли містечко належало князю Альбрехту Станіславу Радзивілле (1593–1656), великому канцлеру литовському. Його зусиллями були зведені численні храми, в тому числі й парафіяльний костел у Логишині. У 1667 р., вже після смерті князя Альбрехта, земля, на якій стояв храм та приналежні йому володіння, була звільнена від податей та податків “для примноження Слави Божої”⁸. На той час Логишинський костел був відомий по усій Пінщині численними дивами ікони Божої Матері “Королеви Полісся”. Але звідки з’явилась така назва?

Впливовий політичний діяч часів польських королів Сигизмунда III (1587–1632) та Владислава IV (1632–1648), Альбрехт Станіслав Радзивілл був глибоко віруючою людиною. Учень Віленської єзуїтської академії (1598?–1605), він протягом всього життя підтримував тісні зв’язки з Орденом⁹. У 1635 р. він опублікував книгу “*Dyskurs nabożny z kilku słów wzięty o wysławianiu Najświętszej Panny Bogurodzicy Mariey*”, в якій він, поміж іншого, торкався і одкровенень єзуїта отця Джуліо Манчінеллі з Неаполя, який тричі був удостоєний явлення Божої Матері, яка любить польський народ та бажає йменуватись “Королевою Польщі”¹⁰. Ці ідеї поділяв і Анджей Бобола (1591–1657)¹¹, що деякий час був настоятелем храму в Несвіжі. Князь Альбрехт та о. Анджей доклали чимало зусиль для розповсюдження та зміцнення культу Матері Божої Королеви Польщі. Результатом їх зусиль стала урочиста молитва короля Яна II Казимира перед образом Божої Матері Благодатної у Латинській кафедрі Львова 1656 р. Під час богослужіння було виголошене королівське визнання Богородиці Королевою Польщі, а текст королівської молитви та визнання були складені о. Анджеем Боболою.

⁸ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. V, Warszawa 1884, s. 682.

⁹ A. Przyboś, *Radziwiłł Albrzycht Stanisław (1593–1656)*, Polski Słownik Biograficzny, t. XXX, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź 1987, s. 143–148.

¹⁰ ks. Ks. Wilczyński, *Niebiańsko-rzymski i europejski rodowód – kontekst NMP Królowej Polski*, [електронний ресурс], режим доступу: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZP/xw_nmpkrolowa.html.

¹¹ Анджей Бобола канонізований у 1938 р., він є святим покровителем Польщі: *Święty Andrzej Bobola, prezbiter i męczennik patron Polski*, [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.brewiarz.katolik.pl/czytelnia/swieci/05-16a.php3>.

Мал. 6. Петер Данкерс де Рій? Портрет князя Станiслава Альбрехта Радзiвiлла. 1640-i рр. Зi збiрки НХМ РБ

Мал. 7. Матір Божа Благодатна. Йосип Шольц-Вольфович (?–1624). 1598 р.
Фото ©Leszek Stojanowski

На час виголошення урочистої королівської молитви, образ Матері Божої Благодатної був широко пошанований віруючими та відомий багатьма дивами. Його написав у 1598 р. львівський майстер Йосип Шольц-Вольфович (?–1624), член львівського цеху мулярів, один з найкращих митців Львова часів Сигизмунда III¹². Художник зобразив Марію на хмарах зі стоячим Немовлям на її колінах. Погляд Матері Божої спрямований донизу, де на ландшафтному фоні в адоративних позах зображені члени родини Домогаличів. Прикметним тут є моделювання голови Богородиці: округле обличчя з високим чолом та невеликим підборіддям, непропорційно виступаючим двом верхнім третинам обличчя. Схожу манеру

¹² E. Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich Tudzież obcych w Polsce osiadłych lub chasowo w niej przedywających*, t.3, Warszawa 1857, s. 67–68, [електронний ресурс], режим доступу: <http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/docmetadata?id=12541&from=publication>.

